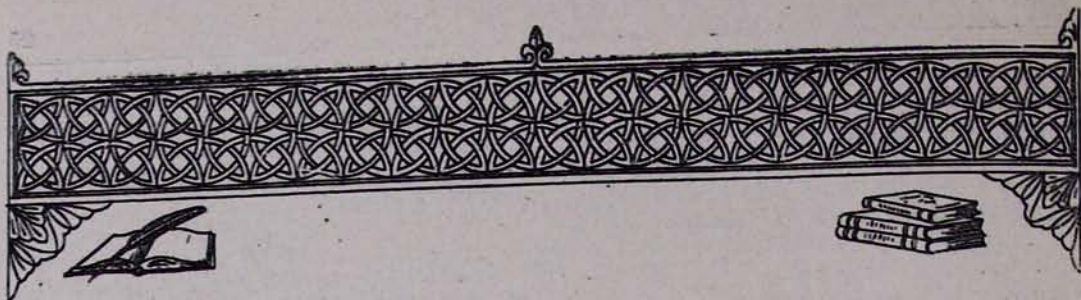

Պ Ա Տ Մ Ա-Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

Տ Ա Ն Ն Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ո Կ Ա Յ Ո Ղ Դ Ի Կ Ո Ս Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ը Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Յ Ա Ն Լ Ո Ւ Յ Ս Ի Տ Ա Կ *

1954 թվականի մայիսի 9-ին, կիրակի օրը, 86 տարեկան հասակում վախճանվում էր Ամենայն Հայոց Հայրապետ Գևորգ Զ-ը:

Գևորգ Զ-ի մահով նվիրապետական մեր երեք Աթոռները՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետությունը, Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսությունը և Երուսաղեմի Պատրիարքությունը մնում էին թափուր: 1948 թվականից ի վեր թափուր էր Երուսաղեմի Պատրիարքական Աթոռը, և հակառակ 1951 թվականի հունիսին Ամենայն Հայոց Հայրապետին տրված հավատարմացումներին, անհասկանալի պատճառներով հետաձգվում էր պատրիարքական ընտրությունը, մինչ պատրիարքական ընտրության կանոնադրությունը հրահանգում էր նոր պատրիարքի ընտրության նախաձեռնել հանգուցյալ պատրիարքի քառասունքից հետո:

Թափուր էր նաև, 1952 թվականի հունիսի 22-ից ի վեր, Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսական Աթոռը, որովհետև այստեղ ևս կային լուրջ դժվարություններ, «Երեւոմերժ զգացումներ»՝ կաթողիկոսական նոր ընտրության և 1941 թվականի կանոնադրության գործադրության առնչությամբ: Լուսահոգի Գարեգին Վեհեր իր կենդանության «գիտցավ իր կարելին ի գործ դնել, կարենալ պահպանելու համար անկարելի շեղոթություն մը իրերամարտ ուժերու միջև» («Հասկ», 1957, № 3, էջ 75):

* Եւրոմակված «էջմիածին» ամսագրի 1959 թվականի Ը-Թ, Ժ և ԺԱ համարներէն:

Գարեգին Վեհի կենդանության, տարակարծության հիմն էր կազմում Կիլիկիո Կաթողիկոսության 1941-ի կանոնադրությունը, որի դեմ բողոքել էր կաթողիկոսը և գիտել, այդ կանոնադրության «պաշտպաններ»-ի և նրա դեմ բողոքողների անգիշող պայքարը, և իր «հիվանդության անկողնի մեջ» հառաչում էր լուսահոգին, մտահոգված, թե «ինչ պիտի լինի իմ մահից հետո Կիլիկիո Աթոռի վիճակը» («Հասկ», 1957, № 3, էջ 75):

Ինչպես Գարեգին Վեհեր, այնպես էլ «1941 թվականի կանոնադրության» քննադատները գործակցել են Կիլիկյան Աթոռին և հաճախ նույնիսկ անդամակցել Անթիլիասի Ազգային կենտրոնական վարչության, առ ի չգոյն լուսավարչական օրենքի, Կիլիկյան Աթոռը անիշխանության շմատնելու, Սիրիայի, Լիբանանի և Կիպրոսի հայ ազգային-եկեղեցական կյանքը շանդամալուծելու ազնիվ մտահոգությամբ, բայց ճշտ ձևի և ըստ բովանդակության» վերապահումներ անելով 1941 թվականի կանոնադրության մասին:

Գարեգին կաթողիկոսի 1947 թվականի բողոքի հիման վրա, Ազգային կենտրոնական վարչությունը կազմում էր մի հանձնախումբ, որը «Վեհափառ Հայրապետի և ժողովականության մտածողությունները պիտի համաձայնեցներ, օրինական վերաքննությունը միշտ հիմք ունենալով» («Հասկ», 1957, № 3, էջ 76), 1941 թվականի կանոնադրության 35-րդ հոդվածի հիման վրա:

Հանձնաժողովը Ազգային կենտրոնական վարչության էր ներկայացնում իր տեղեկա-

գիրքը: Իսկ վերջինս, Ազգային ընդհանուր ժողովի հետ միասին, «հարմարագույն միջոցը կնկատեր զոյուժնուն ունեցող կանոնադրության վրա հավելումը մի քանի նոր հոդվածներով, որոնք խտացնեն Վեհափառ Հայրապետի մտքերը»:

Պետք է հրավիրվեր Կիլիկյան Աթոռի Ազգային ընդհանուր ժողով՝ 1941 թվականի կանոնադրության հոդվածները վերաքննության, վերամշակման ենթարկելու:

Մինչ ժողովի հրավիրումը ձգձգվում էր, վրա հասավ Գարեգին կաթողիկոսի հիվանդությունը և անակնկալ մահը:

«Ահա այդպիսի պարագաներու և իրերամարտ հոսանքներու դեմ հանդիման գտնվող Կիլիկյան Աթոռը՝ դրվում էր ավելի դժվարին կացութային առաջ»:

Նախքան կաթողիկոսի թաղումը, միաբանական ընդհանուր ժողովը միաձայն տեղապահ է ընտրում հաղ արքեպիսկոպոս Աջապահյանին (երկրորդ անգամ):

Տեղապահ հաղ սրբազանը գլխավորում էր Կիլիկյան Աթոռի պատգամավորությունը Գևորգ Զ Կաթողիկոսի թաղման ժամանակ:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի թաղումը կատարվում է մայիսի 27-ին, Ս. էջմիածնում: Թաղմանական հանդիսություններին նախագահում է Կիլիկյան Աթոռի տեղապահ հաղ արքեպիսկոպոսը, որը և պատարագում է թաղման օրը և իր հուզիչ դամբանականի մեջ՝ «Միշտ անշարժ պահեա զԱթոռ Հայկազնեան» («էջմիածին», 1954, հուլիս, էջ 4), բերում է Կիլիկյան Աթոռի ողջ միաբանության և ժողովրդի վշտի և հարգանքի անկեղծ արտահայտությունը Մայր Աթոռին:

1954 թվականի հունիսի 5-ին Մայր Աթոռում գումարվում է նվիրապետական Աթոռների ներկայացուցիչներին, Գերագույն Հոգեվոր հորհրդի և թաղման ներկա թեմական առաջնորդների համատեղ ժողովը: Ժողովի նախագահության կազմի մեջ ընտրվում է նաև հաղ սրբազանը: Ժողովի առաջին նիստում կարգացվում և ընդունվում է հանգուցյալ Գևորգ Զ Կաթողիկոսի կտակ-կոնդակը, ապա ամբողջացվում է Գերագույն Հոգեվոր հորհրդի կազմը: Իսկ երկրորդ նիստում, հունիսի 7-ին, միաձայն ընդունվում է կոչ Մայր Հայրենիքի և Սփյուռքի հավատացյալ ժողովրդին ուղղված: Այդ կոչում նախ խոսվում է Գևորգ Զ Կաթողիկոսի մահով Հայ եկեղեցու կրած մեծ կորստի մասին, ապա առաջ է բաշխվում Հայ եկեղեցու միասնականության ամրապնդման հարցը:

«...Հանգուցյալ Հայրապետը մեզ ավանդ է թողել՝ ազգային-եկեղեցական միության և միասնականության սրբազան պատգամը»:

Մենք՝ ներկա ժողովին մասնակցողներս, մեր սեպուհ պարտականություն ենք համարում վշտի այս ծանր օրերին դիմելու համայն հայ ժողովրդին, հանգուցյալ Վեհափառի մեզ ավանդ թողած միասնականության սրբազան պատգամով՝ է՛լ ավելի սերտորեն համախմբվել Հայ եկեղեցու, Մայր Հայրենիքի, հայ նվիրապետական Աթոռների և մեր Միածնաէջ Մայր Աթոռ Ս. էջմիածնի շուրջը:

Թո՛ղ Ամենակալի հոգը Աջը հովանի լինի Ամենայն Հայոց Ընդհանրական Աթոռի վրա և մոտիկ ժամանակում վերացվի սգի սև քողը Մայր Աթոռի վրայից:

Թո՛ղ Տեբը անսասան պահի Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցին, մեր նվիրապետական Աթոռները և Մայր Աթոռ Ս. էջմիածինը»:

Կիլիկյան Կաթողիկոսության պաշտոնաթերթ «Հասկ»-ը իր 1954 թվականի մայիս-հունիս միացյալ համարի խմբագրականը նվիրում է հանգուցյալ Ամենայն Հայոց Հայրապետ-ին, որտեղ նախ խոսելով «Ս. էջմիածնի զանգակներու ղողանջեն տարածվող մեծ սուգի» և ղեպի Ս. էջմիածինը համահայկական սիրտ, հավատարմության ու միասնականության զգացումներ»-ի մասին, եղբայրացվում էր. «Կիլիկիո Կաթողիկոսությունը, ինչպես իր տեղապահ սրբազանով, միաբանության անդամներով ու մտավորականներով փութալով հանգուցյալ Հայրապետի հուղարկավորության ու թաղման արարողությանց մասնակցելու, բաժնեց Ս. էջմիածնի մեծ սուգը, նույնպես կտածեն անսասան հավատքը, թե... Ս. էջմիածնի Մայր Աթոռը պիտի շարունակե մնալ գործոն ու լուսաբաշխ կեդրոնը համայն հայության, մինչև որ, ժամանակի լրումով, կատարվի կաթողիկոսական ընտրությունը և վերցվի սուգի քողը Ս. էջմիածնի Հայրապետական Գահեն, ի մխիթարություն միաբանության ու հավատացյալ ժողովուրդին և ի պայծառություն Հայաստանյայց Առաքելական Ս. եկեղեցվո»:

Հաղ սրբազանը Ս. էջմիածնից վերադառնալուց հետո մտածում է Անթիլիասում Կիլիկյան թեմերի Ազգային ընդհանուր ժողովի հրավիրումով վերջ տալ Կիլիկյան Աթոռի սգին: 1954 թվականի օգոստոսի 20 թվակիր պաշտոնագրով հրահանգում էր թեմական առաջնորդներին՝ «նիստի հրավիրել թեմիդ պատկառելի Գավառական ժողովը և Ազգային ընդհանուր ժողովի դադրած անդամներուն տեղ նորերու ընտրությունը փութով կատարել» և ապա «կաթողիկոսական ընտրության պատգամավորներու ընտրությունը»:

Տեղապահ սրբազանը 1954 թվականի դեկտեմբերի 16-ին, «Ազգին և Աթոռին հանդեպ» իր ունեցած պատասխանատվության դեպք գիտակցությամբ, Անթիլիասում հրավիրում է ազգային ընդհանուր ժողով, կաթողիկոսի ընտրության համար:

Կաթողիկոսական ընտրության հարցը և մոտավորապես ընդհանուր ժողովի հրավիրումը է՛լ ավելի են սրում միջկուսակցական պայքարը: Պատգամավորների և կողմերի միջև տարաձայնությունները խորանում են, ժողովուրդը պառակտվում է և հազարավոր խոհանոցներում է համարում այսպիսի լարված ու անհամերաշխ մթնոլորտում չգտնվող Ազգային ընդհանուր ժողով, եկեղեցական ստույգ պառակտումի և ազգային աղետի առաջը առնելու ազնիվ մտահոգությամբ: Խառն սրբազանը մտածում է ավելի ժամանակ տալ պատգամավորներին և կողմերին, ավելի համերաշխ, խաղաղ հանդես գալու ընտրության մեջ, հորդորելով բոլորին՝ վեր դասել Կիրիկյան Աթոռի և Եկեղեցու գերագույն շահերը հատվածական նեղ շահերից:

1954 դեկտեմբեր 13 թվակիր պատճառաբանված պաշտոնագրով տեղապահը դիմում էր պատգամավորներին. «Ազգային ընդհանուր ժողովի գումարումը և կաթողիկոսական հարցը ավելի ևս կխորացնեն տիրող անհամաձայնությունները, փոխանակ ստեղծելու սպասված համերաշխությունը. այսուկհաղորդենք, թե առ այժմ հետաձգված է վերոհիշյալ ժողովներու գումարումը»:

Տեղապահ սրբազանի ազգային ընդհանուր ժողովի գումարումը հետաձգելու այդ որոշումը հանդիպում է քաղաքական որոշ մտայնության տեր մի շարք եկեղեցական և աշխարհական երեսփոխանների բողոքին: Դեկտեմբերի 18-ին 18 պատգամավորների բողոքը մատուցվում է տեղապահին Տ. Զարեհ, Տ. Խորեն, Տ. Ղևոնդ եպիսկոպոսների կողմից, մինչ իբրանանի և Միրիայի հայկական մամուլում կաթողիկոսական ընտրության հարցի շուրջ մղվում էր «լրագրական անվայել պայքարը, խոսակցությունները և դավելը հասած էին արդեն ծայրահեղ աստիճանի մը, պարզ այն պատճառով, որ իրապես «կողմ»-երեն մեկը կհամոռեր, դարավոր օրենքներու, ավանդությանց հակառակ, իր քաղաքական կամքը պարտադրել ընտրության մեջ, տիրել Անթիլիասին և իր թեկնածուն բազմեցնել Կաթողիկոսական Աթոռի վրա («Հասկ», 1957, № 6—7, էջ 180), կաթողիկոսն ու Աթոռը իր քաղաքական նպատակներին ծառայեցնելու համար»:

Այնուհետև տեղապահ սրբազանի ուշադրության կենտրոնումն էր միշտ կաթողիկոսական ընտրության հարցը և նրա բարվոք լուծումը: 1955 թվականի հունիսին հազարավոր Անթիլիասում հրավիրում է թեմակալ առաջնորդների խորհրդակցություն՝ վանական միաբանական ներքին մի շարք հարցերի քննության համար: Տ. Զարեհ, Տ. Խորեն, Տ. Ղևոնդ սրբազանները սակայն «առիթը օգտագործելով հիշեցուցին տեղապահին իր խոստումը և թեմերու պահանջը, կաթողիկոսական ընտրության համար» («Հասկ», 1957, № 7, էջ 183), շմոռանալով նաև սպառնալիքը, որ «կաթողիկոսական ընտրությունը անխուսափելի կերպով պետք է կատարվի... ըսվեցավ պարզապես, թե ժողովի հրավերը ուղղելն հետո, նոր հետաձգման ձեռնարկ մը անլսելի պիտի մնա, թե թեմակալ եպիսկոպոսները որևէ գնով պիտի չձգեն պատգամավորական ժողովը, թե... թեմակալ եպիսկոպոսներեն մեկը պիտի նախագահե պատգամավորական ժողովին, եթե ինք՝ տեղապահը, ձգե հեռանա» («Հասկ», անդ, էջ 183): 1955 թվականի հունիսին ծրագրված այս պլանը «չափազիտական ճշտությամբ» գործադրվեց 1956 թվականի փետրվարի 14-ին և 20-ին:

Այնուամենայնիվ 1955 թվականի հունիսի 2-ին, թեմակալ առաջնորդների ստիպման տակ, «տեղվույն վրա անմիջապես» խմբագրվում է մի հրավիրագիր և հանձնվում շտապ թեմակալ առաջնորդներին, կաթողիկոսական ընտրության վերջնական թվական նշանակելով «ուրբաթ, 14 հոկտեմբեր 1955» («Հասկ», անդ, էջ 184):

Միևնույն ժամանակաշրջանում առաջ էին տարվում նաև Մայր Աթոռում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրության նախապատրաստական աշխատանքները: Ըստ 1945 թվականի Մայր Աթոռում կազմված «Ազգային-եկեղեցական ժողով գումարելու հատուկ կանոնադրության», Ամենայն Հայոց նոր Կաթողիկոսի ընտրությունը պետք է կատարվի ոչ շուտ քան վեց ամիս հետո կաթողիկոսի մահից (հոգված 21), տեղակալի և Գերագույն Հոգևոր խորհրդի հրավերով Ս. էջմիածնում գումարված Ազգային-եկեղեցական ժողովում (հոգված 20):

Գերագույն Հոգևոր խորհուրդը մինչև 1955 թվականի հունվարը սպասում էր Գևորգ Զ-ի կողմից նշանակված տեղակալի Մայր Աթոռ ժամանմանը, անմիջապես սկսելու համար Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրության նախապատրաստական աշխատանքներին: Հունվարին Գերագույն Հոգևոր խորհուրդը որոշում էր ընդունում անմիջապես

ձեռնարկելու Հայրապետական ընտրության և դիմում էր կառավարության, Ս. էջմիածնում 1955 թվականի սեպտեմբերին գումարվելիք Ազգային-եկեղեցական սրբազումար ժողով հրավիրելու համար համապատասխան կառավարական համաձայնություն ստանալու համար:

Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդը, մինչև 1955 թվականի օգոստոսի 18-ը վերջացնելով Ամենայն Հայոց Հայրապետի ընտրության հետ կապված բոլոր նախապատրաստական աշխատանքները, բոլոր թեմերին ուղղած իր շրջաբերական հեռագրով և ապա նամակով ավելորդ էր առաջիկա սեպտեմբերի 25—30 օրերին Ս. էջմիածնում Ազգային-եկեղեցական ժողով գումարելու մասին, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրության համար («էջմիածին», 1955, № 8, էջ 3, 5):

Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդը սեպտեմբերի 15 թվակիր իր հեռագրով, ուղղված խորաբնակչության, Կիլիկյան թեմերի բոլոր եպիսկոպոսներին և միաբանության, շեշտելով 1955 թվականի սեպտեմբերի 25-ին Մայր Աթոռում գումարվելիք Ազգային-եկեղեցական ժողովի պատմական նշանակությունը, խնդրում էր, որ Կիլիկյան Աթոռը անպայման իր մասնակցությունը բերի իր տեղապահով, թեմակալ եպիսկոպոսներով և պատգամավորներով: Մեծազոր Ազգային-եկեղեցական ժողովում կաթողիկոսական ընտրությունից բացի, քննության են առնվելու մի շարք կարևոր եկեղեցական հարցեր, ուստի անհրաժեշտ ենք համարում Ձեր և Ձեր թեմական պատգամավորության ներկայությունը: Այդ են թելադրում Հայոց Եկեղեցու և Ազգի շահերը: Խիստ ցավալի կլինի, եթե Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսությունն իր արժանավայել մասնակցությունը չունենա համազգային-եկեղեցական ժողովին: Սփյուռքի բոլոր համայնքներից պատգամավորներ ընտրված են և վիճանքն ապահովված բացի Ձեր թեմերից: Վիճանքն ապահովվել ենք նաև մեծ թվով ուխտավորների համար: Կրկին խնդրում ենք, որպեսզի Դուք անձամբ, ինչպես և Ձեր եպիսկոպոսներն ու աշխարհական պատգամավորները մասնակցություն ունենան Ազգային-եկեղեցական ժողովին»:

1955 թվականի սեպտեմբերի 29-ին Մայր Աթոռում, հանդիսավոր իրադրության մեջ, բացվում է Ազգային-եկեղեցական ժողովը: Ժողովի Բ նիստում, 1955 թվականի սեպտեմբերի 30-ին, գումարված Ս. էջմիածնի Մայր Տաճարում, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս է ընտրվում Ռուսիսիայի և Բուլղարիա-

յի հայոց թեմակալ առաջնորդ գերաշնորհ Տ. Վազգեն եպիսկոպոս Պալճյանը 125 ձայնով: Ազգային-եկեղեցական ժողովում ներկա են լինում Սփյուռքից, Հայաստանից և ներքին թեմերից եկեղեցական և աշխարհական 137 պատգամավորներ, որոնք ազատ և անկաշկանդ կերպով ընտրում են Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, սրբությունը կատարելով պատգամավորի իրենց պարտքը:

Կիլիկյան Աթոռը այս ընտրության մասնակցում է երկու պատգամավորներով, մեկ եկեղեցական՝ Դերենիկ սրբազան և մեկ աշխարհական՝ Հրանտ Գևորգյան:

1955 թվականի հոկտեմբերի 2-ին Ս. էջմիածնի Մայր Տաճարում, համազգային խանդավառության մեջ, մեծվայելուչ հանդիսությամբ կատարվեց նորընտիր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օծումը: Այս արժանավոր ընտրությամբ սգի սև շղարշը վերացավ Ս. Լուսավորչի Գահի վրայից:

Ազգային-եկեղեցական ժողովի Դ և վերջին նիստում (7 հոկտեմբերի), երբ սպառնալի էին ժողովի օրակարգի հարցերը, նորընտիր Հայրապետը, ժողովին ներկայացնելով իր ապագա գործունեության 12 կետերից բաղկացած ծրագիրը, ջերմորեն կանգ էր առնում Մայր Աթոռի և Հայ Եկեղեցու նվիրապետական Աթոռների, թեմերի համագործակցության անհրաժեշտության վրա. «Մեր հարաբերությունը մեր մյուս նվիրապետական Աթոռներու և թեմերու հետ պիտի ըլլա սերտ, ի Քրիստոս միության խորունկ սկզբունքի վրա: Մայր Աթոռի և մյուս Աթոռներու ընդհանուր հարաբերությունները պետք է ըլլան դիվանագիտական, այլ պարզ, անկեղծ և եղբայրական սիրո մթնոլորտի մը մեջ: Կախնարկեմ հատկապես Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության, որուն շուրջ ուրիշ դժվարություններ կստեղծվին: Ես կուզեմ հավատալ, որ Հայաստանյայց Եկեղեցվո պարտաճանաչ և գիտակից պաշտոնյաներ պիտի շառաջնորդվին կողմնակի նպատակներով, այլ՝ Հայաստանյայց Եկեղեցվո միության գերագույն և սրբազան սկզբունքը ամեն նկատման վեր պիտի դասեն: Դժվարություն ծագելու պարագային իսկ ես բացարձակ վստահություն Եմ իմ մեր հավատացյալ ժողովուրդի առողջ բնազդի վրա, որով ճշմարիտ ճանապարհի մեջ պիտի մնա միշտ: Սիրո, համերաշխության և եղբայրական ողջուն ունիմ Մեծի Տանն Կիլիկիո Աթոռին, միաբանության և ամբողջ ժողովուրդին, Ս. Երուսաղեմի և Կոստանդնուպոլսո Պատրիարքությանց, մեր բոլոր թեմերուն և համայն հավատացյալ հայ ժողովուրդին»:

1955 թվականի վերջերին բովանդակ հալոթյան սրտագին ուշադրությունը կենտրոնացել էր Ամենայն Հայոց և Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսների ընտրության վրա:

Մայր Աթոռը ունեցել էր իր արժանավոր Գահակալը հանձին վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, որի սրտի ամենաջերմ ցանկությունն էր օր առաջ տեսնել նաև Տանն Կիլիկիո և Երուսաղեմի Աթոռների վրայից սգի քողի վերացումը, խաղաղ և համերաշխ պայմաններում կատարված արժանավոր ընտրությանը:

Ամենայն Հայոց Հայրապետի ընտրությունից հետո էլ Անթիլիասում շարունակվում էին կաթողիկոսական ընտրության նախապատրաստական աշխատանքներն ու խորհրդակցությունները, ստեղծելու համար համաձայնության կայուն հող համերաշխ ընտրության համար: Ընդդիմադիրները, որոնց թվում և Կիլիկյան Աթոռի միաբանության մեծամասնությունը, ըստ օրինի բողոքել էին սիրիական կառավարության և տեղապահին, պահանջելով Հալեպի Գավառական ժողովի լուծումը և նոր ժողովի ընտրությունը: Ընդդիմադիրները և միաբանությունը նույնիսկ այդ մասին հուշագիր էին ներկայացրել սիրիական կառավարության:

Կիլիկիո կաթողիկոսական ընտրության հարցը ավելի քան երեք մտել էր փակուղու մեջ: Կաթողիկոսական ընտրության թվականի ճշտումից հետո, ընտրապայքարը ստանում էր նոր թափ, տարվում էր հատվածական քանդիչ աշխատանք Աթոռը գրավելու, Հալեպում կատարվել էին նույնիսկ ցույցեր Հալեպի Գավառական ժողովի դեմ: Ստեղծված այսպիսի պայմանների մեջ, պարզ է, որ երբեք չէր կարող կատարվել կաթողիկոսական ընտրություն: Ստեղծված ջղախուժության և անհանդարտության վիճակում, իսկական տագնապի այդ օրերին, կաթողիկոսական ընտրությունը կլինե՞ր անխոհեմություն և ճակատագրական սխալ:

Տեղապահ հաղ սրբազանը 1955 հոկտեմբեր 9 թվակիր հեռագրով Կիլիկյան թեմերին հայտնում էր կաթողիկոսական ընտրության հետաձգման մասին և մամուլին էր հանձնում հետևյալ պատճառաբանյալ հայտարարությունը.

«Երջանկահիշատակ Գարեգին Ա կաթողիկոսի վախճանումեն հետո, Կաթողիկոսական Աթոռին համար արժանավոր գահակալի մը ընտրության խնդիրը մեր ուշադրության գլխավոր առարկան եղավ, մեր տեղապահական պաշտոնավարության բովանդակ շրջանին:

Անցնող երեք տարիներու ընթացքին երկիցս որոշեցինք ընտրության թվականը և ապա ստիպվեցանք հետաձգելու զայն, որովհետև, հակառակ մեզի տրված հավաստիքներուն, թե ընտրությունը ժողովրդային բուրժուալեռուն ընդունելի ձևով պիտի կատարվեր, բաղձացված համերաշխությունը չիրականացավ:

Ներկա տարվույս մեջ, նույն հավաստիքները ավելի որոշ կերպով տրվեցան և մենք, ցանկալով վերջ տալ ստեղծված կացության, որոշեցինք հոկտեմբեր 14-ը, իբրև թվական Կիլիկիո կաթողիկոսական ընտրության:

Սկիզբեն ի վեր մեր միակ ցանկությունը եղած է, որ Կիլիկիո կաթողիկոսական ընտրությունը կատարվի համերաշխորեն և ոչ թե հատվածի մը ցանկությամբ, վասնզի Եկեղեցին բոլոր ժողովուրդին է և անոր գահակալը հասարակաց հայր ամենեղուն:

Սակայն, հակառակ մեր այս փափաքներուն և կաթողիկոսական ընտրության թվականի մերձավորության, տակավին չենք տեսներ, դժբախտաբար, այն համերաշխությունը, որուն վրա հույս դնելով հոկտեմբեր 14-ը ընտրության թվական որոշեցինք:

Մեր միակ բաղձանքն է, որ ընտրությունը կատարվի հատվածական հաշիվներ և հետապնդումներ ավելի բարձր մակարդակի մը վրա և միայն մեր Եկեղեցվո և մեր ժողովուրդի ընդհանուր շահերուն նկատառումով: Դժբախտաբար տիրող կացությունը հեռու է երաշխիք կարենալ հանդիսանալու համար մեր բոլորի բաղձանքին:

Այս պարագան գրած ենք արդեն Ս. Աթոռ երկու թեմակալ սրբազաններին գերաշնորհ Զարեհ և Ղևոնդ եպիսկոպոսներուն: Անձնապես եկած ենք այն եղրակացության, թե այս պայմաններու տակ կաթողիկոսական ընտրության ձեռնարկելը աղետ և ողբերգություն պիտի բերեր մեր Աթոռին և մեր ժողովուրդին: Եվ մենք, իբրև տեղապահ այս դարավոր հաստատության, պիտի չուզեինք առիթն ու միջոցը հանդիսանալ սույն աղետին՝ պատասխանատու մնալով պատմության ահեղ դատաստանին առջև:

Ցավ ի սիրտ, ստիպված ենք հոս նշելու, թե պատասխանատու մարմիններու և կաթողիկոսական ընտրության պատգամավորներու մոտ չգտանք փուլթ և աշխատանք, դարման հայթայթելու այս կացության և հաջողցնելու կաթողիկոսական ընտրությունը համերաշխ մթնոլորտի մը մեջ, հակառակ անցնող երեք տարիներու ժամանակա-

շրջանին, երբ վերոհիշյալները ունեին ամեն կարելիություն և առիթ, հաջողությամբ պատկերվում էին ճիգերը այս ուղղությամբ:

Հետևաբար, վերոհիշյալ լուրջ նկատումները հաշվի առնելով, իմ եկեղեցական խղճիս և պարտականությունս դեմ կնկատեմ հրավերելու Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս ընտրող Պատգամավորական ժողովը և նախագահելու անոր:

Այս առիթով, կհորդորենք մեր սիրեցյալ ժողովուրդը և մանավանդ պատասխանատու մարմիններն ու անձնավորությունները, որ ի գործ դնեն իրենց լավագույնը՝ ստեղծելու համար այն բաղձալի կացությունը, որով կարելի ըլլա առանց հապաղման և ընդհանուր փափագին համաձայն կատարելու կաթողիկոսական ընտրությունը և Կիլիկիո մեր Աթոռը ունենա իր արժանավոր գահակալը, ի պայծառություն Հայ Եկեղեցվո և ի փառս Աստուծո» («Հասկ», 1957, № 9, էջ 298—299):

Տեղապահի պաշտոնական այս հայտարարությունից հետո Լիբանանի առաջնորդ Տ. Խորեն սրբազանը և Քաղաքական ժողովի անդամները իրենց հրաժարականներն էին ներկայացնում թեմի զավառական ժողովին, հոկտեմբերի 12-ին:

Մինչ այդ Բեյրութ էին ժամանում Հալեպի թեմի առաջնորդ Տ. Զարեհ եպիսկոպոսը (հոկտեմբերի 11-ին) և Կիպրոսի թեմի առաջնորդ Տ. Ղևոնդ եպիսկոպոսը (հոկտեմբերի 13-ին) և անմիջական խորհրդակցության էին սկսում Խորեն եպիսկոպոսի հետ («Հասկ», 1957, № 9), և պահանջում էին տեղապահից «թեմակալ եպիսկոպոսներու հետ խորհրդակցության նստիլ», չբավարարվելով տեղապահի հոկտեմբեր 9-ի պատճառաբանյալ հայտարարությամբ, առ ոչինչ համարել փորձելով նաև ամբողջ միաբանության կարծիքն ու ժողովրդի ցանկությունը և, «նկատելով, որ վաճառական մեջ հաճախ վայր մը չկար ստաբիլ խորհրդակցության համար (ընդգծումը խմբագրությանն է), որոշվեցավ հանդիպումը սարքել Բիթֆայայի հովոցին մեջ, որտեղ տեղապահ և առաջնորդներ (Տ. Զարեհ, Տ. Խորեն և Տ. Ղևոնդ եպիսկոպոսներ) ստաբիլ և փոթորկալից խոսակցություն ունեցան, այնպես որ բոլորն միաբանությանը արձագանքները դուրսն լսելի կդառնային» («Հասկ», 1957, № 9, էջ 304):

Այս «ստաբիլ և փոթորկալից» խորհրդակցության ժամանակ Տ. Զարեհ, Տ. Խորեն և Տ.

Ղևոնդ սրբազանները «տեղապահին ներկայացուցին ստեղծված տագնապը լուծելու արմատական երկու կերպ».

«ա. նկատելով, որ խաղ սրբազան ի վիճակի չէ, այլևս, կատարելու կաթողիկոսական ընտրությունը, որովհետև երրորդ այս հետաձգումով բաժակը հորդած է և ոչ ոք պիտի անսա իր գրույն և խոսքին, պետք է անմիջականորեն ներկայացնեն իր հրաժարականը տեղապահի պաշտոնին, ուրիշ եկեղեցականի մը առիթ տալով, որ հաջողցնեն կաթողիկոսական ընտրությունը:

բ. Զհրաժարելու պարագային, թեմակալ երեք եպիսկոպոս առաջնորդները կհայտնեն առանց երկդիմության, թե 14 հոկտեմբերի այս հանդիպումը վերջին պիտի ըլլար և թե իրենց, առաջնորդներուն համար, տեղապահը պիտի դադրեր վերին և օրինավոր ներկայացուցիչը ըլլալն Կիլիկիո Կաթողիկոսության»:

Այս ձևով վերջնագիր էր տրվում խաղ սրբազանին միաբանության երեք անդամների կողմից, որոնք երեք չէին մտածում, որ միակողմանի ընտրությունը կործանարար է և՛ Եկեղեցու և՛ Ազգի համար: Արդարև, առանց ընդհանուր համաձայնության և համերաշխության ընտրված մի կաթողիկոս ի՞նչ օգուտ կարող էր բերել Եկեղեցուն և ժողովրդին, բացի պառակտումից, հակամարտությունից սրումից: Նորընտիր կաթողիկոսը պետք է վայելի եթե ոչ բոլորի սերը ընտրության հարցում, գոնե բոլորի վստահությունն ու հարգանքը և ներկայացնի ողջ Եկեղեցու և ժողովրդի բաղձանքը: Տեղապահ սրբազանը արդարև չէր կարող նախագահել մի ժողովի, որը միայն մի հատված էր ներկայացնում: Խաղ սրբազանը շատ ճիշտ կերպով էր մտածում, որ մինչև որ կողմերը չհամաձայնվեին, ընտրություն չէր կարող լինել: Այդպես էին մտածում և՛ Մայր Աթոռը, և՛ եպիսկոպոսական դասի, և՛ պատգամավորների, և՛ ժողովրդի ջախջախիչ մեծամասնությունը:

Կացությունը լուրջ էր և հղի անակնկալներով թե՛ Եկեղեցու և թե՛ ժողովրդի համար: Այսպիսի պայմաններում միայն Բվենբի ձևական առավելությամբ չէր կարելի լուծել և վճել ամեն բան:

Տ. Զարեհ, Տ. Խորեն, Տ. Ղևոնդ սրբազանների «փոթորկոտությունը»՝ անպայման ժողով դումարելու և ընտրություն կատարելու, հենց առաջին օրից էլ հետապնդում էր որոշ նպատակ: Միաթիվ չի կարելի երկար թաքցնել տուրքակի մեջ:

Հակառակ հազարավոր ցանկության Ազգային ընդհանուր ժողով հրավիրելու կաթողիկոսական ընտրության համար, բայց ապա ստիպողաբար եղած հետաձգումները քմահաճության համար չէին երբեք, այլ տրամաբանական և խոհման հետևություններ ստեղծված վտանգավոր կացության, որովհետև հավանաբար կացություն չկար ոչ միաբանության մարտնչում, ոչ կոսակցության միջև և ոչ էլ պետական շրջանակներում: Իսկ անհամաձայնությամբ կատարված մի ընտրություն չարիք միայն կարող էր լինել:

Բիթֆայայի «սրտբաց խորհրդակցություն»-ում հազարավոր հուսահատած, տկարություն է ունենում երեխի ճնշման տակ, ընտրելու «շարյաց փոքրագույնը», այն է խոստանում է հրաժարվել: «Բայց ներկա եպիսկոպոսները պնդեցին», որ հրաժարականը «պատրաստվի տեղվույն վրա և հազարավոր զանր զան ստորագրե անմիջապես»: Տ. Զարեհ եպիսկոպոսը շտապ կերպով պատրաստում է «սեկագրություն մը հրաժարագրին» և հազարավոր ստորագրում է: Այս առթիվ «Հասկ»-ը (1957, № 9, էջ 395) ցնծուն ու խանդավառ, անում է հետևյալ հատկանշական խորհրդածությունը, որ հազարավոր ճնշման տակ կատարած հրաժարումից հետո, հրաժարում, որը հազարավոր զանր կողմից կատարված ճակատագրական տակտիկական սխալ էր, «կիրիկիո կաթողիկոսական ընտրության համար նուր հույսեր և ուղիներ կբացվեին» (ընդգծումը խմբագրությանն է):

Հոկտեմբեր 14-ի նույն երեկոյան, «հրաժարյալ» առաջնորդ խորեն եպիսկոպոսը կիրանանի գավառական ժողովին ավետում էր տեղապահի «զրավոր հրաժարման մասին, իսկ ներկա երեսփոխանները, նկատելով, որ հազարավոր եպիսկոպոսի հրաժարումով չբացած կրկան կիրանանի առաջնորդին և վարչության հրաժարման պատճառները», հանձնարարում էր առաջնորդին և վարչության «շարունակել իրենց աշխատանքն ու ճիգերը կիրիկիո կաթողիկոսական ընտրությունը» իրենց ցանկալի ձևով գլուխ բերելու համար:

Միաբանական ընդհանուր ժողովի ատենապետ Տ. Զարեհ եպիսկոպոսը հոկտեմբերի 16-ին, շրջաբերականով ժողովի է հրավիրում միաբանությանը, օրակարգ նշանակելով նոր տեղապահի ընտրությունը: հազարավոր, հոկտեմբեր 15 թվակիր նամակով, արգարացիորեն բողոքում է, օրենքի

հիման վրա, ատենապետի այս նոր «փութկոտություն» դեմ, գրելով հետևյալը.

«Զարմանքով կարդացինք շրջաբերական մը, որով ժողովի հրավեր կողմից մեր միաբանության օրակարգ նշանակելով «հրաժարյալ կաթողիկոսական տեղապահ Տ. հազարավոր եպիսկոպոսի տեղ նոր տեղապահի մը ընտրությունը»:

Ըստ օրինի որևէ հրաժարական ի զորու կդառնա երբ ժողովը, որուն ներկայացված է այդ հրաժարականը, մեծամասնության ձայնով կընդունի զայն: Մեր խոսակցությանը ընթացքին համաձայն գտնվեցանք, որ միաբանությունը ժողովի հրավիրվի մեր կողմից, երբ էջմիածին գտնվող մեր միաբանները վերադառնան Անթիլիաս. արդ, մեզի համար անհասկնալի կմնա, թե ինչու և ո՞ր իրավասությամբ ընդհանուր ժողովի կհրավիրենք միաբանությունը վաղվան համար:

Ըստ մեր կանոնադրության և ըստ Ազգային Սահմանադրության տրամադրությանց, որքան ատեն որ ժողովը իր վերջնական որոշումը չէ կայացուցած մեր հրաժարականի մասին, մեր իրավասությունն է իբրև տեղապահ՝ ընդհանուր ժողովի հրավիրել միաբանությունը և նախագահել անոր. մենք հրաժար ատենին պիտի որոշենք ժողովի թվականներ և նիստի պիտի հրավիրենք զայն» («Հասկ», 1957, № 9, էջ 307):

հազարավոր անուհետև մի նոր շրջաբերականով միաբանական ընդհանուր ժողով էր հրավիրում 1955 թվականի հոկտեմբերի 23-ի կիրակի օրը, Կաթողիկոսարանի դահլիճում: Մինչ այդ նոր տեղապահի պաշտոնի համար առաջադրվում է Տ. Դերենիկ եպիսկոպոսի թեկնածությունը: «Զարեհ, խորեն, Ղևոնդ եպիսկոպոսներն ալ համաձայն եղած էին Դերենիկ եպիսկոպոսի տեղապահության» («Հասկ», 1957, № 9, էջ 310):

Հոկտեմբերի 23-ին, միաբանական ընդհանուր ժողովում սակայն, գաղտնի քվեարկությամբ, տեղապահ է ընտրվում Տ. խորեն եպիսկոպոսը: Միաբանական ժողովի նախագահ Տ. Զարեհ եպիսկոպոսը այդ մասին Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին հեռագրում է հետևյալը.

«հազարավոր եպիսկոպոսի հրաժարման պատճառով միաբանական ժողովը խորեն եպիսկոպոս Բարոյանը ընտրեց տեղապահ»:

Վեհափառ Հայրապետը, շնորհավորելով կիրիկիո կաթողիկոսական նորընտիր տեղապահին, հեռագրում է.

«Ընդունեցեք Մեր ամենաշքեղ մաղթանքները Ձեր գործի հաջողության համար, ստեղ-

ծելու լավագույն պայմաններ, որպեսզի Մեծի Տանն Կիլիկիո Աթոռը արժանավոր Գահակ ունենա մեր Ս. Եկեղեցւո միութեան և սիրո պահպանման նվիրական ոգիով» («Էջմիածին», 1955, № 11, էջ 6):

Ապա միաբանական ընդհանուր ժողովը որոշում է ընդունում 1956 թվականի փետրվարի 14-ին կատարել կաթողիկոսական ընտրություն:

Խորհն սրբազանի տեղապահության առաջին ամիսներին էլ շարունակվում էին բանակցությունները՝ խաղաղության մեջ կատարելու համար ընտրությունը, իսկ ընդդիմադիր մամուլը պարզ կերպով գրում էր, որ «կաթողիկոսական ընտրություն չի կրնար տեղի ունենալ, նախքան Հայկալի նոր Գավառական ժողովի ընտրությունը... Բերիո թեմը պետք է ընտրել կաթողիկոսական ընտրության նոր պատգամավորներ, քանի հինները ապօրինի են: Ուստի կաթողիկոսական ընտրության թվականը՝ փետրվար 14 ինքնաբերաբար պայմանավոր կդառնա» («Ջարթոնք», 1955 հուլիս. 25):

Ընդդիմադիր մամուլը միաժամանակ հույս էր հայտնում, որ նոր տեղապահ թի պաշտոնավարության շրջանին շառներ այնպիսի բայեր, որոնք ավելի ևս կբարդացնեն տիրող պահադժգոյ կացությունը» («Ջարթոնք», 1955 հուլիս. 25):

Արդարև, ոչ մեկ ժամանակ, կաթողիկոսական ընտրապայքարը չէր ստացել այսքան սուր և լարված բնույթ: Ժողովրդի ջախջախիչ մեծամասնությունը, Աթոռի միաբանության մեծամասնության հետ, ընդդիմադիր ամբողջ մամուլը մտածում էին, որ ընտրությունը քանի որ վնաս պիտի բերեր Կիլիկյան Աթոռին և ժողովրդին, հարմար էր, որ հետաձգվեր, ինչպես շատ հաճախ եղել էր անցյալում, նման դեպքերի առթիվ:

1956 թվականի փետրվար 5 թվակիր պաշտոնադրով, հալսպահայ մի շարք ծանոթ ազգայիններ, քաղաքական կուսակցություններ, մշակութային, մարզական, հայրենակցական կազմակերպություններ, հանուն Հայկալի թեմի, բողոքում էին տեղապահ սրբազանին՝ փետրվարի 14-ին հրավերված Ազգային ընդհանուր ժողովի և կայանալիք կաթողիկոսական ընտրության դեմ, «ապօրինի նկատելով Հայկալի ներկա Գավառական ժողովի գոյությունը և անկե բխած կաթողիկոսական ընտրության մասնակցելիք պատգամավորությունը» և խնդրում էին տեղապահին՝ նկատի ունենալով «ներկա կացությունը, Ձերդ Սրբազնության միջոցով հետաձգվի կաթողիկոսական ընտրության թվականը, սպասելով կացության բարելավման»:

«Հասկ»-ը (1957 № 12, էջ 428), փոխանակ ըստ էության պատասխանելու այս արդար և օրինավոր պահանջին, ինչպես նաև կաթողիկոսական ընտրության հարցում փոխանակ ընդդիմադիր մամուլի սկզբունքային դիրքը ճիշտ գնահատելու որպես եկեղեցական միասնության դրսևորում, այս բողոքներին և պահանջներին տվել է բոլորովին յուրահատուկ և արտաոռց մեկնություն, այդ բոլորի մեջ տեսնել փորձելով Մայր Աթոռի մատը, Կիլիկյան Աթոռը նսեմացնելու, Անթիլիասը շնչելու և կամ առ առավելն այն «վանահայրության վերածելու» համար («Հասկ», 1958, № 1, էջ 1):

«Հասկ»-ը իր այս չքնաղ գյուտը հիմնավորելու համար հենվել է նույնիսկ Անթիլիասի վանքի խոհանոցի աշխատողների ավելորդամիտ խոսակցությունների վրա («Հասկ», 1958, № 1, էջ 10):

«Հասկ»-ը իր անբարեխղճությունը և անպատասխանատվությունը հասցրել է այնտեղ, որ 1956 թվականի փետրվարին Ամենայն Հայոց Հայրապետի փոխայցելությունը Անթիլիաս և սրտագին անկեղծությունը՝ սիրով մասնակցելու «Անթիլիասի մեջ Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսական ընտրության և օծման» հանդիսություններին («Ուղևորություն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վաղգին Ա-ի», էջ 13), համարում է «թաքուն նպատակներ» առաջնորդված մի դավադրություն, որի նպատակն է Կիլիկյան Աթոռի ջնջումը:

Դեռևս 1955 թվականի հոկտեմբերին, «Ազգային-եկեղեցական ժողովի գումարման օրենքում, մեր շարժ մը բարձրաստիճան հոգևորականներու և ամբիկամայ, լուրդոնա-նայ և հեղկամայ աշխարհակալ պատգամավորներու հետ խորհրդակցաբար կազմվեցավ վեհափառ Հայրապետի արտասահման մեկնելու գաղափար, ա՛յ ավելի ամրապնդելու սերտացնելու համար կապը Մայր Աթոռին և մեր նվիրապետական մյուս Աթոռներուն և թեմերուն միջև» («Ուղևորություն», էջ 12):

Արտասահման իր կատարած հովվապետական այցելության ժամանակ վեհափառ Հայրապետի ջերմ ցանկությունն էր միաժամանակ «մասնակցելու Անթիլիասի մեջ Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսի ընտրության և օծման, այն համոզմամբ, որ իր ներկայությամբ այդ ընտրությունը կարող է կատարվել ընդհանուր համբաշխության և խաղաղության պայմաններում մեջ» («Ուղևորություն», էջ 13), և այս առթիվ ու այս ցանկությամբ հեռագրում էր Խորհն սրբազանին:

ժողովուրդի այս սիրալիր և ինքնաբերական ընդունելությունը, որուն առարկա հանդիսացավ Ձերդ Ս. Օծուկյունը, այս պահուս լավագույն և մխիթարական գրավականն է այն ճշմարտության, որ հայ ժողովուրդը, ուր որ ալ գտնվի, ըլլա Հայրենիքի մեջ, ըլլա Սփյուռքի տարածքին վրա, հոգեին կապված է Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցիին և անոր կեդրոն Ս. Էջմիածնին, որուն արժանաբեր Գահակալը մեր մեջ ունենալու պատեհությունը ընծայվեցավ մեզի բոլորիս:

Բարեղեպ է Ձերդ Վեհափառության օրհնաբեր այցելությունը այնպիսի նվիրական առիթով մը, որ երեքուկես տարիների ի վեր թափուր մնացած մեր Աթոռի Գահակալին ընտրությունն էր: Եվս առավել բարեղեպ կնկատեմ Ձերդ Վեհափառության այն նախաձեռնությունը, որով կբարեհաճիք անձամբ մասնակցիլ Մեծի Տանն Կիլիկիո Վեհափառ Կաթողիկոսի ընտրության և օծման:

Վեհափառ Տեր, պատմական այս րոպեին, պարտք է ինձի նոր շնորհ մը ևս դնել այն իրողության վրա, որ արդեն իսկ երկար ժամանակի ի վեր երկու Հայրապետական Աթոռներու միջև գոյություն ունեցող եղբայրական սերն ու միության ոգին իրենց ցցուն և մնալուն արտահայտությունը կգտնեն Ս. Օծուկյանդ օրհնաբեր այս այցելությամբ: Կիլիկյան Ս. Աթոռը, իր եպիսկոպոսական դասով, իր միաբանությամբ և համայն ժողովուրդով, հավատարիմ Հայաստանյայց Եկեղեցվո ավանդությանց, կուգա անգամ մը ևս հաստատելու այս հանդիսավոր առիթով, որ մի է և ամբողջական Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցին, իսկ անոր Հայրապետական երկու Աթոռներն ալ սրտակից գործակիցներ են իրարու:

Վեհափառ Տեր, հանուն Կիլիկյան Ս. Աթոռի միաբանության և համայն հայ ժողովրդյան, ի սրտե կաղոթենք առ բարձրալն Աստված, որ անշարժ և անսասան պահե Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը, Մեծի Տանն Կիլիկիո Հայրապետական Աթոռը, Ս. Երուսաղեմի և Կոստանդնուպոլսո Պատրիարքական Աթոռները և Ձերդ Վեհափառության պարզեհ երկար կյանք և բեղուն գործունեություն, որպեսզի կարենաք առավել ևս պայծառացնել Արագածի կատարին հավերժորեն անմար կուսավորչի կանթեղը» (Ուղևորություն, էջ 33—34):

Փետրվարի 12—13-ին Վեհափառ Հայրապետը Անթիլիասում ընդունում էր պաշտոն-

նական մի շարք այցելություններ, ապա տեղապահ Տ. Խորեն սրբազանը Վեհափառ Հայրապետին զեկուցում էր կաթողիկոսական առաջիկա ընտրության մասին:

Վեհափառ Հայրապետին ծանոթ էր Անթիլիասի կաթողիկոսական ընտրության շուրջ ստեղծված անառողջ կացությունը: Նա քաջատեղյակ էր, որ կաթողիկոսական ընտրապայքարը սուր բնույթ էր ստացել և կաթողիկոսական ընտրության հարցը, դուրս գալով հայ ազգային-եկեղեցական շրջանակներից, դարձել էր միջազգային մամուլի և հանրային կարծիքի սեփականություն, որ ներքնապես խոր տարակարծություններ գոյություն ունեին պատգամավորների, կողմերի, մինչև անգամ միաբանության շարքերում: Մինչ տեղապահ Խորեն սրբազանը աշխատում էր հավաստիացնել «Վեհափառ Հայրապետին խոսակցության ընթացքին, որ Անթիլիասի միաբանության մեջ տարակարծություն չկա կաթողիկոսական ընտրության այս հարցի մեջ...», որ... Լիբանանի և Սուրիայի ժողովուրդի համակրանքը իրենց հետ է» (Ուղևորություն, էջ 36):

Վեհափառ Հայրապետը, ուշադիր լսելուց հետո տեղապահ սրբազանի այս բանավոր զեկուցումը, ասում է. «Եթե ամեն ինչ, Խորեն սրբազան, իր բնականոն վիճակին մեջ է, ինչպես Դուք հիմա արտահայտվեցաք Մեր առաջ, ապա ուրեմն կաթողիկոսական ընտրությունը կարելի կըլլա կատարել օրինավոր և խաղաղ պայմաններու մեջ, նշանակված օրը, այսինքն փետրվարի 14-ին և Մեզի կմնա ուրախությամբ նախագահել ընտրության և Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսի օծման սուրբ արարողության, ըստ կանոնաց մեր Եկեղեցվո» (Ուղևորություն, էջ 36):

Փետրվարի 14-ին Անթիլիասում Վեհափառ Հայրապետին է ներկայանում լիբանահայ քաղաքական, մշակութային կազմակերպությունների հանրածանոթ և բոլորի կողմից հարգված ազգայինների 14 հոգուց բաղկացած մի պատգամավորություն, հայտնի բժշկապետ Ե. Զիտեճյանի գլխավորությամբ, Լիբանանի հայության անունից իրազեկ պահելու Նորին Ս. Օծուկյան՝ Անթիլիասի կաթողիկոսական ընտրության շուրջ ստեղծված ծանր տագնապին:

Վեհափառ Հայրապետը, խորապես կշռադատելով ստեղծված այս անել կացությունը, մտածում էր գտնել մի դարման:

Նույն օրը, երեկոյան ժամը 8-ին, Վեհափառ Հայրապետը Անթիլիասում որպես հյուր գտնվող եպիսկոպոսներին և Աթոռի բոլոր

միաբան եպիսկոպոսներին հրավիրում էր նախապես որոշված եպիսկոպոսական խորհրդակցական ժողովին, որտեղ խոսելուց հետո նախ Մայր Աթոռի ներկա կացությունը, ծրագրերի, արտասահմանում կատարելիք իր հովվապետական այցելության շինարար նպատակները և նրա ազդեցությունը հրավիրվելիք եպիսկոպոսական ժողովի մասին, իր խոսքի վերջում անդադառնում էր նաև Անթիլիասի կաթողիկոսական ընտրության հարցին, խորունկ ցավ արտահայտելով «Աթոռի շուրջ ստեղծված տագնապի և տխուր կացության մասին, որ հետո է մխիթարական լինելը»:

Վեհափառ Հայրապետը, խորապես և ճշտորեն քննելով ստեղծված կացությունը և վերլուծելով դեպքերի ընթացքը, ժողովին ցույց տվեց, թե ինչ բանի մեջ է Աթոռի շուրջ ստեղծված կացության ամբողջ ողբերգությունը: Այն՝ որ

1. Անթիլիասի միաբանությունը ինքն իր մեջ բաժանված է երկու իրերամարտ խմբակներու, գրեթե հավասար ուժերով:

2. Խոր և լուրջ տարակարծություններ կան ինչպես հասարակական-քաղաքական հոսանքներու, այնպես ալ ժողովրդական լայն խավերու միջև, ու հասարակական կարծիքը համեմատաբար չէ:

3. Պետական իշխանությանը կողմն կասկածի տակ դրված է Հալեպի պատգամավորներու և գավառական ժողովի օրինականությունը» («Ուղևորություն», էջ 41):

Ապա ժողովում սկսվում է կարծիքների, մտքերի փոխանակություն, որից հետո ռեզոլյուցիոն ներկա եպիսկոպոսները, միահամուռ և միասիրտ, խոնարհաբար խնդրեցին Վեհափառին աշխատել որոշ ժամանակով հետաձգել տալ Պատգամավորական ժողովի գումարումը՝ կաթողիկոսական ընտրության կապակցությամբ՝ ստեղծված դրության պատճառով և այդ ժամանակամիջոցին Ամենայն Հայոց Հայրապետը, իբրև Գերագույն Պետը Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցվո, իր հայրապետական հեղինակությամբ, փորձեց կողմերը հաշտեցնել և ընտրությունը կատարել ազգային-եկեղեցական սիրո և միության ոգով, համերաշխ մթնոլորտի մեջ» («Ուղևորություն», էջ 41—42):

Ժողովին ներկա երկու եպիսկոպոս միայն՝ տեղապահ սրբազանը և Տ. Զարեհ եպիսկոպոսը «տարբեր կարծիքի վրա մնացին, այն է, հաշվի չառնել ո՛չ Կիլիկյան Աթոռի մյուս շուրս եպիսկոպոսներու՝ Խաղ աբեպիսկոպոսի, Փառնե, Դերենիկ և Շավարշ եպիսկոպոսներու բողոքը, ո՛չ ժողովրդական լայն զանգվածներու և կազմակերպությունների

ընդդիմությունը, ո՛չ ալ սուրիական և լիբանանյան իշխանությանը զգուշացումները և փետրվար 14-ին գումարել ընտրական-պատգամավորական ժողովը:

Վեհափառ Հայրապետը, առաջնորդվելով միայն ու միայն Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցվո միասնականության և հայ ժողովուրդի միասնության գերագույն շահերին, հաստատեց եպիսկոպոսական այս խորհրդակցական ժողովի մեծամասնության տեսակետը և որոշեց հաջորդ օրն իսկ հայրապետական խրատական կոչ մը ուղղել պատգամավորներուն՝ առաջարկելով հետաձգել Պատգամավորական ժողովի գումարումը և կաթողիկոսական ընտրությունը մեկ շաբաթով, մինչև փետրվար 20, հնարավորություն տալու համար Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին՝ վերջին անգամ մըն ալ կողմերը հաշտեցնելու փորձ մը կատարել» («Ուղևորություն», էջ 42):

Փետրվարի 14-ին, երեքշաբթի օրը, Անթիլիասի Վեհաբանում բացվեց Կիլիկյան թեմերի Պատգամավորական ժողովի խորհրդակցական նիստը, լսելու համար Վեհափառ Հայրապետի պատգամը: Ժողովը բացվեց Վեհափառ Հայրապետի Տերունական աղոթքով, որից հետո նա տվեց իր սիրո ողջույնը և հայրապետական օրհնությունը, ապա կանգ առավ Ս. Էջմիածնի և Հայ Եկեղեցու վերազարթոնքի վրա, որ «Մայր Աթոռ իր սգո քողը վերցուց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրությամբ: Բայց մյուս Աթոռներն ալ պետք ունին սգո քողերուն վերացման»:

Ապա Վեհափառ Հայրապետը անդադառնալով կաթողիկոսական ընտրության շուրջ հարուցված անհամաձայնություններին, բոլոր ներկաների ուշադրությանն էր հանձնում, որ «Մենք անցնող երկու օրերու ընթացքին տեսանք և հաստատեցինք, որ այս ընտրության շուրջը ստեղծված է որոշ կացություն մը, որ մեզ չի տանիր դեպի խաղաղություն և շինություն Ս. Եկեղեցվո, եթե մենք չկարողանանք միջամտել և կանխել այն, ինչ որ թերևս աղետալի դառնա ժողովուրդին և Եկեղեցվոյն խաղաղության համար»:

Նկատի ունենալով այս բոլոր հանգամանքները, կիսափազինք Մեր խոսքը ըսել այս առիթով, որպես Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Մեր վերջին խոսքը, ուղղված ձեզի: Կմնա, որ դուք, սիրելի՛ հավատացյալներ, դատեք և համապատասխան վերաբերմունք ճշտեք այդ հարցին նկատմամբ:

Մեր խորհուրդն է, հորդորն ու առաջարկը, որ այսօր գումարվելիք ժողովը հետաձգվի մեկ շաբաթով, բացվի հառաջիկա երկուշաբթի: Կփափագինք, ձեզի և ուրիշներու հետ, որոնք սրտցավորեն կ'մոտենան հարցին, պաղարյունով, հանդարտորեն և միմիայն Եկեղեցվո շահերին առաջնորդված, առանց որևէ կողմնակի նկատումի, փորձել համեմատելու զետիկ մը գտնել, հասկացողության եզր մը գտնել, որպեսզի այս ընտրությունը կատարվի խաղաղության, միության և սիրո մթնոլորտի մը մեջ:

Այլապես, և այս կրսնքը սրտի խորունկ ցավով, անհասկանալի և անիմաստ կդառնա մեր եկեղեցական կյանքը: Ոստիկաններն շրջապատված, ժողովուրդային ալեկոծումով, կոիվով ու նախատինքով մթնոլորտ կարելի չէ ըմբռնել Եկեղեցին ներս: Այս պայմաններուն մեջ մենք մեզ կ'օխտենք որպես Եկեղեցի:

Ոչ միայն ամբողջ հայությունը, այլև բարեկամ և ոչ բարեկամ ժողովուրդներ և պետություններ, ուժեր հայտնի կամ անհայտ, կհետևին մեր ընթացքին: Հետևաբար կ'անդրենք, որ լսեք Մեր խորհուրդը, բայց մի՛ նկատեք զայն պարտադիր հրահանգ: Ազատ եք ընտրելու երկու ճանապարհներն մին:

Առաջինը այն է, զոր ցույց տվինք:

Երկրորդ՝ թերևս չսվի Մեր ձայնը և դուք որոշեք այս ժողովը բանալ, որոշումներ տալ և ընտրություններ կատարել: Կամքը ձերն է: Բայց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը այդ պայմաններու տակ պիտի չմասնակցի և, ցավոք սրտի, Իր վերջին օրհնությունը տալիս եղա, պիտի բաժնվի այս երկրին, որ խաղաղության անկյուն մ'ըն է Միջերկրականի ափերուն, և տիտուր պիտի ըլլա հաստատել, որ բնության այս ներդաշնակ անկյունին մեջ մեր Եկեղեցին աններդաշնակ է:

Միեւրթի՛ պատգամավորներ և զավակներ մեր Ս. Եկեղեցվո, կաղոթենք, որ Տերը լուսավորե ձեզ և առաջնորդե Ս. Հոգիով. ամեն» («Ուղեորություն», էջ 49—50):

Վեհափառ Հայրապետը Իր խոսքը եղրափակելուց հետո հեռանում է ժողովից, ազատ թողնելով ժողովականներին իրենց մտքերի ու կարծիքների փոխանակության մեջ:

Վիճաբանությունների ընթացքում ժողովականների մի մասը պաշտպանում է Վեհափառ Հայրապետի առաջարկը, այն է՝ հետաձգել Պատգամավորական ժողովի գումարումը մի շաբաթով, մինչև փետրվարի 20-ը: Ժողովականների երկրորդ խումբը, որ

ընդամենություն էր կազմում ժողովում, պնդում էր, որ Պատգամավորական ժողովը այն օրն իսկ պետք է տեղի ունենա, պետք է մանդատները հաստատվեն, դիվանը կազմվի և հետո նկատի առնվի Վեհափառ Հայրապետի թեկադրությունը ժողովի հետաձգման մասին:

Այս երկրորդ խումբը պահանջում էր տեղապահից՝ անմիջապես բանալ Պատգամավորական ժողովը և անցնել գործի, այն միակ առարկությամբ, որ... օրենքը այդպես է տրամադրում: Տարրական լրջությունից զուրկ առարկություններ էին անշուշտ «օրենքը կարելի չէ խախտել», «օրենքը ամեն բանից վեր է» և այլն, կարծեք թե ժողովի գումարման ութ օրով հետաձգումը սահմանադրական օրենքի և կամ մի որևէ օրենքի խախտում լիներ: Տեղապահ սրբազանը, լուրջ տատանումներից հետո, բաց է անում «Պատգամավորական ժողով»-ը, որովհետև բողոքող կողմը, որի թվում և Մայր Աթոռի երկու պատգամավորները՝ Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամներ Տ. Վարդան սրբազանը և պրոֆ. Ա. Առաքելյանը, Անթիլիասի միաբանության ներկայացուցիչներ Տ. Փառնե, Տ. Դերենիկ, Տ. Շավարշ եպիսկոպոսներ և ապա Սիրիայից և Լիբանանից մի շարք պատգամավորներ հեռանում են ժողովից:

Բողոքող պատգամավորների մեկնումից հետո, մնացած 39 պատգամավորների մասնակցությամբ, հատվածական Պատգամավորական ժողովը շարունակում է իր աշխատանքները:

Այնուամենայնիվ Վեհափառ Հայրապետը, միշտ լավատես, շարունակեց Իր հաշտարար աշխատանքները, կողմերի միջև ստեղծելու համար համեմատելի և խաղաղ վստահության մի մթնոլորտ: Բայց, զժբախտաբար, փետրվարի 14—20 օրերի ընթացքում կատարված խորհրդակցությունները, թեև լադրությունները, համաձայնության փորձերը պարզ և անհերքելի կերպով ցույց էին տալիս, որ «հատվածական կողմը» որոշել էր ամեն գնով ձախողեցնել Վեհափառ Հայրապետի, Կոստանդնուպոլսի պատրիարքի, Երուսաղեմի պատրիարքական տեղապահի և այնտեղ հավաքված եպիսկոպոսների հաշտություն գոյացնելու բոլոր ջիգերը և ընդմիջտ այրել համերաշխության բոլոր կամուրջները, համառորեն իր կամքը պարտադրելու և տիրանալու համար Անթիլիասի Աթոռին:

Փետրվարի 19-ին, կիրակի օր, Վեհափառ Հայրապետը Անթիլիասի Մայր Տաճարում

ներկա եղավ սուրբ պատարագին և նախագահեց լուսահոգի Գարեգին Վեհի հիշատակին նվիրված հոգեհանգստյան արարողության ու «Հայր մեր»-ից առաջ քարոզեց, որ զեկոչելով հիշատակը երանաշնորհ Վեհի և վեր հանելով նրա ազգաշեն և եկեղեցաշեն գործունեությունը հօգուտ երկու Աթոռների սերտ և սեռն համագործակցության և կոչ արեց հայ հոգևորականության՝ «միշտ առաջնորդվել Գևորգ Զ մեծագործ Կաթողիկոսի և Գարեգին Ա առաքելաշավիղ հայրապետի հոգիով, որովհետև այդ է ճանապարհը, որ զմեզ կտանի դեպի Ս. Եկեղեցվո շինություն և ծաղկումը: Երանի՜ թե,— ասաց Վեհափառ Հայրապետը իր քարոզում,— մենք այս օրերուն դուլզն չափով մը գտնե հետևինք անոնց լուսաշավիղ օրինակին»:

Անդրադառնալով նաև կաթողիկոսական ընտրության հարցին, Վեհափառ Հայրապետն ասաց.

«Եկե՛ք, ձեռք-ձեռքի տված մշակենք այս բերրի այգին՝ վասն մեծի փառացն Աստուծո և Հայաստանյայց Ս. Եկեղեցվո»:

Մենք եկանք այստեղ այս հավատով: Մենք եկանք այստեղ, որպեսզի մեր սիրո միությունը ավելի փառավոր կերպով ընտրվի և օծվի Անթիլիասի նորընտիր գահակալը: Մենք եկանք այստեղ, որպեսզի ավելի զորացնենք այս Աթոռը: Ինչքան զորավոր ըլլա Տաճն Կիլիկիո Աթոռը, այնքան զորավոր կըլլա Միածնաշէ Ս. Աթոռը և որքան զորավոր մնա, անի, ծաղկի Ս. Էջմիածինը, այնքան ավելի կզորանան մեր մյուս Աթոռները: Մենք իմաստուն պետք է ըլլանք լավապես հասկնալու այս խոսքերուն նշմարիտ իմաստը:

Ս. Էջմիածինը Անթիլիասի և Անթիլիասը Էջմիածնի համար պետք է մտածեն, իրարու նեցուկ դառնան և զիրար փառավորեն:

Նվ այն ատեն մեր հոգևոր կյանքի ծաղկած ծաղիկներու արմատները կենաց ջուրով պիտի ոռոգվին:

Երբեմն, ավա՜ղ սակայն, մանր հաշիվներ պատճառ կդառնան, որ մեծ ծրագրեր ձախողին: Մենք կաղոթենք առ Աստված, որ այդ բանը չպատահի: Մեր ծրագրերը պետք է ձախողին, որպեսզի սուրբ գործը իր ընթացքը շարունակե՝ միության ոգիով և խաղաղությամբ:

Կաղոթենք, որպեսզի վաղվան արեգակին հետ առավոտ իշեն Տաճն Կիլիկիո կյանքին վրա և հայոց Աստվածը օրհնություն և խաղաղություն պարգևե մեր Եկեղեցվուն և այս բարի, հուսացյալ ժողովուրդը ապահով հո-

վանի մը գտնե իր հոգիին համար» («Ուղևորություն», էջ 63—64):

Վեհափառ Հայրապետի այս պայծառ, իրավ, շինարար խոսքերն ու զգացմունքները ընդմիշտ հերքում են դիտումնավոր կերպով Մայր Աթոռին վերագրված տխուր դերը՝ Անթիլիասը շնչելու:

Վեհափառ Հայրապետը մի անգամ ևս շեշտում էր, որ ընտրությունը կատարվի հաճուն մեր Եկեղեցու օգտի, շանի և միության:

Վեհափառ Հայրապետի այս ոգեշունչ քարոզից խորապես ազդված, Ս. Խորան է բարձրանում Կոստանդնուպոլսի ծերունազարդ պատրիարք Գարեգին արքեպիսկոպոս Խաչատրյանը, որը 2 օր առաջ, փետրվարի 18-ին, Անթիլիաս էր ժամանել Վեհափառ Հայրապետի հրավերով, մասնակցելու համար Երուսաղեմում գումարվելիք Եպիսկոպոսական ժողովուն, մի սրտագին կոչ, հայրական հորդոր ուղղելու հոգևորականության, պատգամավորներին, որ լավի Ամենայն Հայոց Հայրապետի իմաստուն ձայնը և խաղաղություն, ներդաշնակություն լինի Եկեղեցու մեջ և ժողովրդի ժողովում:

«Խաղաղութեան ձայնն հնչեցաւ, Եկեղեցիս մի անձն եղև»:

Ո՛վ ժողովուրդ հայոց, այս ձայնը ցնցող ու ցնծացնող դարերու խորերեն կարձագանքե... Խոնարհաբար կմիացնեմ ես ալ իմ ձայնը մեր ազգայնորդի և սիրելի Հովվապետին՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին և Ֆիզիկական ծերությունս հաղթահարող հոգեկան երիտասարդությանս ամբողջ ուժգնությամբը կգոչեմ.— Ո՛վ լուսածին զավակներ Հայաստանյայց Եկեղեցվո Ս. Ավետարանին, մտիկ ըրեք ձայնը Ս. Ավետարանին խաղաղության: Տեսե՛ք, ի՜նչ գեղեցիկ են խոսքերը Անոր, որ կուգա լեռներու բարձունքեն, քարոզելու համար ձեզի խաղաղությունը շինարար, մեղքի կողմերու փորձությունը, որ կրնա խռովել ու փոթորկել ձեր կյանքը և ամուլության դատապարտել ձեր բոլոր աշխատանքները, գիտցե՛ք Ձեր Աթոռին արժեքի տարողությունն ու կոշտւմը, մի՛ ավելին քան որ արժան եջ: Մայր Աթոռն է ձեր ալ սիրտը, որ պարտի բաբախել անոր սիրո զարկերով, ձեր այս Աթոռը ինքն ալ անկե կառնե և պարտի առնել իր զորությունը, կենսունակությունը, հեղինակությունը և քաջալերությունը: Ասոնք բերել է ձեզի Աթոռակալը, հանձին Տ. Տ. Վազգեն Ա-ի: Լսեցե՛ք իր ձայնը, որ քաղցր է, հայրական է: Չափն ու կշի՜ռը ունեցե՛ք համերաշխության և շունչն ու հոգին հաշտարար սիրու խաղաղություն-ընդձեզ, պատվական ժողովուրդ հայոց, խաղա-

ղություն ձեռն Աթոռին, որ չի դադարի ըլլալ համայն հայութեան, եթե ի մի թոթափեք նախապաշարումները ոչ քրիստոնեական հավակնութեանց և ցանկութեանց, մնաք հավատարմորեն ենթակա իր հոգևոր Մայր Աթոռին՝ Ս. Էջմիածնին: Խաղաղություն ընդ ձեզ ընդ ամենեցուն, խաղաղութեան ձայնը ցնծութեան և ուրախութեան, թող հնչե ամեն կողմ խաղաղութեան անուշ ձայնը, թող արձագանքե ամեն սրտե, որպեսզի Եկեղեցին Հայաստանյայց մի անձն ըլլա իր միակ Գլուխով և իր անդամներու անպակաս ու ներդաշնակ ամբողջութեամբ: Եթե կան քար սրտեր, թող երգեն Շնորհալիին սիրաշարժ շրթներով «Սէ՛ր անուն, Յիսուս, սիրով քո ճմլեա՛, սիրտ իմ քարեղէն», և Անոր սիրով ճմլված սիրտ մը չի կրնար չդառնալ մաքուր ընդունարանը շինարար և ստեղծագործ խաղաղութեան: Աղոթ պետք ունինք ամենքս, աղոթ կկարոտիք մանավանդ դուք, լուսիս որդիներ պիտի ըլլաք այդ խաղաղութեան և արժանի անփոխարինելի օգնութեանը լուսո Աստուծո» («Ուղեորութիւն», էջ 65—66):

Դժբախտաբար «ձայն բարբառոյ յանապատի» մնացին նաև այս սրտառու հորդորներն ու հայրական խրատները քաղաքական ազդեցութեան ենթարկված եկեղեցականների խմբի՝ Ս. Զարեհ, Ս. Խորեն և Ս. Ղևոնդ եպիսկոպոսների և նրանց հատկաժամով պաշտպանների համար:

Փետրվարի 19-ին, կիրակի օր, երեկոյան Անթիլիասում գումարվեց երկրորդ եպիսկոպոսական ժողովը՝ Վեհափառ Հայրապետի նախագահութեամբ, որին ներկա էին Գարեգին պատրիարքը, Ս. Նիկիշ, Ս. Տիրան, Ս. Մամբրե, Ս. Խորեն, Ս. Զարեհ, Ս. Փառնե, Ս. Դերենիկ, Ս. Ղևոնդ, Ս. Սերովբե, Ս. Շնորհք, Ս. Շավարշ, Ս. Վարդան սրբազանները: Ժողովում առաջինը խոսք է առնում Վեհափառ Հայրապետը և խոր վիշտ հայտնում, որ իր հայրապետական հորդորներն ու հայրական խոսքերը չէին կարողացել հաշտեցնել կողմերը և ինքը ստիպված կմեկնի հաջորդ օրը, թեև եկել էր «Անթիլիաս ոգևորութեամբ և լավատեսութեամբ, մասնակցելու Կիլիկիո կաթողիկոսի ընտրութեան և օծման հանդիսութեաններում» («Ատենագրութիւն եպիսկոպոսական Բ ժողովի»):

«Դերաշնորհ Ս. Խորեն և Ս. Զարեհ սրբազանները իրենց խոսքերուն մեջ փորձեցին բացատրել Պատգամավորական ժողովի ընթացքը, և մանավանդ գերաշնորհ Ս. Զարեհ

եպիսկոպոսը հայտարարեց, որ Անթիլիասի Աթոռը և նորընտիր կաթողիկոսը ամեն գնով հավատարիմ պիտի մնան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնին և Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին և թե ինք անձնապես բարեկամ պիտի մնա Նորին Ս. Օծութիւն Ամենայն Հայոց Վազգեն Ա Կաթողիկոսի:

...Կոստանդնուպոլսո ծերունազարդ սրբազան պատրիարք հայրը հուլիշ, ազդեցիկ և մտերմական հայրական խոսքերով հորդորեց և կոչ ըրավ գերաշնորհ Ս. Զարեհ և Ս. Խորեն եպիսկոպոսներուն, որ վճռական կեցվածքով մը, հայ հոգևորականի հատուկ եկեղեցասիրական ոգիով և քրիստոնեական արիւթեամբ միանան Հայ Եկեղեցւոյ հոգևոր իշխանավորներուն հետ և առիթ չստեղծեն երկպառակութեան և եկեղեցական միութեան կարգապահական ոգիի խախտման: «Բանալին այս կացութեան՝ ձեր երկուքի ձեռքին մեջ է,— ըսավ սրբազան պատրիարք հայրը,— եթե դուք ուզեք, կրնաք կացութիւնը փրկել և աղով ոչնչով տուժած շրջար Անթիլիասի Աթոռը, այլ ընդհակառակը աղով ավելի պիտի ամրապնդվի և զորանա ինքը՝ Աթոռը և ապա նորընտիր կաթողիկոսը»,— եղբակացուց Գարեգին պատրիարքը» («Ատենագրութիւն եպիսկոպոսական Բ ժողովի»):

Ժողովին ներկա մյուս բոլոր սրբազան հայրերը նմանապես ծանրացան այն հանգամանքի վրա, որ քաղաքական կազմակերպութեան նախապաշարի և հակամարտութեան շրջանին Հայ Եկեղեցին գտնվում է շատ լուրջ վտանգի առաջ և Մայր Աթոռի գլխավորութեամբ նվիրապետական Աթոռների սրբազան պարտականութեան է համերաշխ աշխատանքով, միասնական ջանքերով և գործունեությամբ առաջը առնել այդ վտանգին և Եկեղեցուն ազատել քաղաքական ազդեցութեանց ենթարկվելու աղետից:

Ժողովական սրբազան հայրերը, այս գաղափարների և սկզբունքի լուսի տակ, մի անգամ ևս եղբայրական ոգով կոչ արեցին Ս. Զարեհ, Ս. Խորեն և Ս. Ղևոնդ սրբազանների խղճին, հայ հոգևորականի գիտակցութեան և պատասխանատվության զգացմունքին, և խնդրեցին ետե՛րից՝ կատարել մի վերջին ազնվական ծես, հրոսակական ճիգ՝ փրկելու Հայ Եկեղեցու հեղինակութիւնը, դիրքն ու անունը ամեն տեսակի ոտնձգութեաներից, ի շինութիւն Ս. Եկեղեցու և ի խաղաղութիւն հայ հավատացալ ժողովրդի:

